

Patrik Ouředník

Europeana

Kahekümnenda sajandi lühiajalugu

Tšehhi keelest tõlkinud **Küllike Tohver**

Algupärand:
Patrik Ouředník
Europeana. Stručné dějiny dvacátého věku
Paseka, 2001

Toimetanud Lauri Eesmaa
Korrektuuri lugenud Inna Lusti
Aastakäigu kujundanud Asko Künnap

Kolleegium
Toomas Haug, Tiit Hennoste, Maarja Kangro, Lauri Kitsnik, Hasso Krull,
Ilona Martson, Mati Sirkel, Marek Tamm, Udo Uibo, Vaapo Vaher

© Patrik Ouředník, 2001
© Tõlge eesti keelde ja järelsõna.
Küllike Tohver ja „Loomingu Raamatukogu”, 2018

Toimetus
Harju 1, 10146 Tallinn
Tel.: 6276 425
E-post: LR@looming.ee

Trükkinud Tallinna Raamatutrükikoda

ISSN 1406-0515
ISBN 978-9949-563-97-5 (trükis)
ISBN 978-9949-563-98-2 (epub)

Ameeriklased, kes aastal 1944 Normandias langesid, olid suurt kasvu poisid ja nende keskmine pikkus oli 173 cm ja kui nad oleksid üksteise järele ritta laotud, jalatallad vastu järgmise mehe pealage, siis oleks see rida saanud 38 kilomeetrit pikk. Ka sakslased olid suurt kasvu, aga kõige hiiglaslikumad olid Senegali kütid Esimeses maailmasõjas, nemad olid 176 cm pikad ja nad saadeti alati esiritta, et sakslased pelgaksid. Esimese maailmasõja kohta öeldi, et inimesi varises seal nagu seemneid, ja Vene kommunistid arvutasid pärast välja, kui palju väetist saab ühest kilomeetrist laipadest ja kui palju annaks välismaise väetise pealt kokku hoida, kui kasutada väetamiseks reeturite ja kurjategijate laipu. Ja inglased mõtlesid välja tanki ja sakslased gaasi, mida kutsuti ipriidiks, sest esimest korda kasutasid nad seda Ypres'i linna all, aga see polevat tõsi, ja veel kutsuti seda sinepigaasiks, sest gaas kargas ninna nagu Dijoni sinep, ja see olevat tõsi, sest paljud sõjamehed, kes pärast sõda koju naasid, ei tahtnud enam kunagi süüa Dijoni sinepit. Esimese maailmasõja kohta tavatseti öelda, et see oli imperialistlik sõda, sest sakslastele tundus, et teised maad on nende vastu ega taha lubada Saksamaal saada suurriigiks, mis viiks ellu mingisugust ajaloolist missiooni. Ja enamik inimesi Euroopas, nii Saksamaal, Austrias, Prantsusmaal, Serbias kui ka Bulgaarias, pidas seda sõda hädavajalikuks ja õiglaseks ja uskus, et see kehtestab maailmas rahu. Ja paljud inimesed arvasid, et sõda äratab inimestes voorused, mille moodne tööstusmaailm oli tagaplaanile surunud, nagu isamaa-armastuse ja vapruse ja ohvrimeelsuse. Ja vaesed inimesed rõõmustasid, et nad saavad hakata rongiga sõitma, ja külarahvas rõõmustas, et nad näevad suurlinnu ja siis nad helistavad maakonna postkontorisse ja saadavad oma naisele telegrammi MINUL LÄHEB HÄSTI, LOODAN,

*Inglased
mõtlesid
välja tanki*

Marsilaulud

ET SINUL LÄHEB KA HÄSTI. Kindralid unistasid, et neist kirjutatakse ajalehes, ja rahvusvähemuste esindajad rõõmustasid, et jagavad sõda inimestega, kes räägivad riigikeelt ilma aktsendita, ja nad saavad koos laulda marsilaule ja lõbusaid lorilaule. Ja kõik mõtlesid, et saavad koju viinamarjakoristuse ajaks või hiljemalt jõuluks.

*Sakslased
leiutasid gaasi*

Mõned ajaloolased ütlesid hiljem, et kahekümnes sajand algaski alles aastal 1914, sest see oli ajaloos esimene sõda, milles osales nii palju riike ja nii palju inimesi sai surma ja lendasid õhulaevad ja aeroplaanid ja pommitati tagalat ja linnu ja tsiviilelanikke ja allveelaevad uputasid laevu ja suurtükid tulistasid suure kaarega kümne või kaheteist kilomeetri kaugusele. Ja sakslased leiutasid gaasi ja inglased tanki ja teadlased leiutasid isotoobid ja relatiivsusteooria, mille järgi mitte miski polnud metafüüsiline, vaid kõik oli relatiivne. Ja kui Senegali kütid esimest korda lennukit nägid, siis nad arvasid, et see on mõni kodustatud lind, ja üks Senegali sõdur lõi surnud hobuste küljest lihatükke ja loopis neid endast võimalikult kaugemale, et lennukeid eemale meelitada. Ja sõdurid kandisid rohelist maskeerimisülikondi, sest nad ei tahtnud, et vaenlane neid märkaks, ja see oli toona uuenduslik, sest eelnevates sõdades olid sõdurid kandnud hästi värvilisi mundeid, et neid juba kaugelt näha oleks. Ja taevas lendasid õhulaevad ja aeroplaanid ja hobused kartsid neid hirmsasti. Ja kirjanikud ja luuletajad otsisid viisi, kuidas seda kõike väljendada, ja leiutasid aastal 1916 dadaismi, sest see kõik tundus neile ogar. Ja Venemaal mõeldi välja revolutsioon. Ja sõdurid kandisid kaelas või randmel tunnusplaati oma nime ja polgu numbriga, et teataks, kes on kes ja kuhu saata kaastundetelegramm, aga kui plahvatus neil pea või käe otsast rebis ja tunnusplaat kaduma läks, teatas sõjastaap, et nad on tundmatud sõdurid, ja enamikus pealinnades

rajati nende auks igavene tuli, et neid ei unustataks, sest tuli hoiab elus ammuseid mälestusi. Ja langenud prantslasi oli kokku 2681 km ja langenud inglasi 1547 km ja langenud sakslasi 3010 km, arvestades surnukeha keskmiseks pikkuseks 172 cm. Ja terves maailmas kokku oli langenud sõjamehi 15 508 km. Aga aastal 1918 möllas kogu maailmas gripp, mida kutsuti Hispaania gripiks, ja see tappis üle kahekümne miljoni inimese. Patsifistid ja antimilitaristid ütlesid hiljem, et needki olid sõjaohvrid, sest sõdurid ja tsiviilisikud elasid ebahügieenilistes tingimustes, aga epidemioloogid ütlesid, et gripp tappis rohkem inimesi maades, kus sõda ei olnud, Vaikse ookeani saartel, Indias või Ameerika Ühendriikides, aga anarhistid ütlesid, et maailm on mäda ja läheb hukka.

Maailm on mäda

Aga mõned ajaloolased ütlesid, et kahekümnes sajand algas tegelikult varem ja sellele pani alguse tööstusrevolutsioon, mis hävitas traditsioonilise maailma, ja kõiges on süüdi lokomotiivid ja aurikud. Ja teised jälle ütlesid, et kahekümnes sajand algas siis, kui avastati, et inimesed põlvnevad ahvist, aga mõned inimesed ütlesid, et nemad põlvnevad ahvist vähem kui teised, sest nemad on arenenud kiiremini. Siis hakkasid inimesed võrdlema keeli ja vaagima, kes on tsiviliseerumisprotsessis kõige kaugemale jõudnud. Enamasti arvati, et prantslased, sest Prantsusmaal toimus huvitavaid asju ja prantslaste konversatsioon oli oskuslik ja nad kasutasid subjunktiivi imperfekti ja konditsionaali perfekti ja naeratasid naistele võrgutavalt ja naised tantsisid kankaani ja kunstnikud puistasid impressioone. Sakslased omakorda ütlesid, et tõeline tsivilisatsioon peab olema lihtne ja rahvalähedane ja nemad leiutasid romantismi, ja paljud saksa luuletajad kirjutasid armastusest ja orgudes voogasid udulaamad. Sakslased ütlesid, et Euroopa tsivilisatsiooni tõelised kandjad on nemad, sest nemad oskavad sõdida ja äri ajada,

Tsiviliseerumisprotsess

*Euroopa
käib alla*

aga ka seltskondlikult meelt lahutada. Ja prantslased on upsakad ja inglased on ennast täis ja slaavlastel pole korralikku keelt ja keel on rahva hing ja slaavlastel pole ei rahvust ega riiki vaja, sest see ajaks neil vaid pea segamini. Ja slaavlased jällegi ütlesid, et see pole nii ja tegelikult on neil keel, mis on vanem kui ükski teine ja seda on lihtne tõestada. Ja sakslased nimetasid prantslasi KONNAÕGIJATEKS ja prantslased nimetasid sakslasi KAPSAPEADEKS. Ja venelased ütlesid, et kogu Euroopa käib alla ja katoliiklased ja protestandid on Euroopa hukka ajanud, ja panid ette, et ajavad türklased Konstantinoopolist välja ja liidavad seejärel Euroopa Venemaaga, et usk oleks kaitstud.

*Sõdurid
tulistasid
kaarega
lendavaid
mürske*

Paks Berta

Esimest maailmasõda kutsuti ka kaevikusõjaks, sest pärast paari esimest kuud jäi rinne seisma ja sõdurid varjusid mudastesse kaevikutesse ja öösiti või koidikul tõusid sealt rünnakule, et üritada vallutada kahekümne või kolmekümne või viiekümne meetri jagu vaenlase maad. Ja nad kandsid rohelisi mündreid ja maskeerimisülikondi ja pommitasid ja tulistasid üksteist. Sakslastel olid miinipildujad ja prantslastel mortiirid ja nõnda said nad üksteist kaarega tulistada. Kui üksus tormas rünnakule, pidid sõdurid hüppama üle kaevikute ja lõikama end läbi okastraattõkete ja hoiduma miinile astumast ja vaenlane tulistas neid kuulipildujast. Ja neis kaevikuis veetsid sõdurid kuid ja aastaid ja neil oli igav ja nad kartsid ja mängisid kaarte ja panid oma kaevikutele ja käikudele igasuguseid nimesid. Prantslased mõtlesid välja nimesid TIGU, OOPERI-VÄLJAK, JAMA, DESERTÖÖR, KÄTTEMAKS, PARAS PÄHKEL, sakslased omakorda GRETCHEN, BRUNHILDA, PAKS BERTA ja VERIVORST. Sakslased ütlesid, et prantslased on upsakad, ja prantslased ütlesid, et sakslased on matsid. Ja enam nad ei arvanud, et saavad jõuluks koju, ja tundsid end üksildaste ja hüljatutena. Armeede staabid teatasid, et sõda lähe-

neb lõpule ja ei tohi meelt heita ega lasta võitlusvaimul langeda, vaid tuleb olla kannatlik ja positiivne, ja aastal 1917 kirjutas üks sõdur oma õele TUNNEN, ET KÕIK HEA, MIS MINUS OLI, ON HAKANUD PIKKAMISI HÄÄBUMA, JA MA TUNNEN, ET OLEN PÄEV-PÄEVALT POSITIIVSEM. Arstiteadusele jäi suureks mõistatuseks, kuidas neis kaevikuis ei puhkenud katk, sest seal elasid ka rotid ja õgisid laipu ja hammustasid sõdureid sõrmest ja ninast. Armeede staapides kardeti, et puhkeb katk ja vastane saab võimaluse kaitsepositsioonid vallutada, ja nii kuulutati välja preemia iga tapetud roti eest, ja sõdurid tulistasid rotte ja lõikasid neil saba otsast, et saada asitõend, ja õhtul andsid nad need rotisabade erivolinikule, kes sabad üle luges ja ütles, kes kui palju teeninud oli, aga raha ei jõudnud kunagi kohale, sest vastavaid vahendeid polnud eraldatud. Ja sõduritega koos elasid ka täid. Kui sõdurid öösiti vaenlasi varitsesid, kuulsid nad vahel, kuidas mõni vaenulik sõdur end kratsis, ja taipasid selle peale, kus vastane täpselt peitus, ja tulistasid siis tema suunas ja heitsid granaate. Täisid sellest vähemaks ei jäänud ja vaenlasi ka mitte.

*Kui sõdurid
vaenlasi
varitsesid*

Kahekümnendal sajandil kaldusid inimesed traditsioonilisest usust kõrvale, sest kui inimesed said teada, et nad põlvnevad ahvist ja võivad reisida rongiga ja telefonierida ja allveelaevaga sukelduda, muutusid nad usu-leigeks ja käisid üha harvemini kirikus ja ütlesid, et mingit taevaisa pole olemas ja religioon hoiab rahvast teadmatuses ja pimeduses ja nemad pooldavad hoopis positivismi. Positivism oli filosoofiline doktriin, mis kuulutas, et inimese otsustusjõud ja nähtuste mõistmine on loodus- ja sotsiaalteaduste tulemused ja tõeks saab pidada ainult seda, mis on teaduslikult kontrollitav, ja metafüüsika on jaburus. Positivistid mingisse taevaisasse ei uskunud, ehkki alguses mõned ütlesid, et võib eksisteerida ka mingi kõrgem tõelisus

Positivism

*Kord tekkis
kaosest*

ja seda ei saa teaduslikult välistada, kuigi tõestada ka ei saa. Aga teadlased ütlesid, et elu on juhuste kokkulangemise tulemus ja kord tekkis kaosest, ja nad ei uskunud, et maailm loodi nii, nagu kristliku traditsiooni järgi oli kuue tuhande aasta eest juhtunud. Ja astrofüüsikud ütlesid, et kõige taga on ainult kvargid ja aatomid ja gaasid ja maailmaruum on umbes kaksteist kuni viisteist miljardit aastat vana ja see paisub pidevalt, ent nad ei teadnud, kas see jääbki paisuma või hakkab ühel ilusal päeval jälle kokku tõmbuma või siis hoopis plahvatab. Usklikud ütlesid, et inimene võibki olla ahvist ja kvarkidest ja aatomitest ja gaasist, aga see ei muuda asja, sest keegi pidi looma ka ahvid ja kvargid. Ja pole niivõrd oluline, kas maailm loodi kuue tuhande või viieteist miljardi aasta eest, oluline on vaid see, mis oli enne maailma loomist, ent siin jäävad teaduse käed lühikeseks. Astrofüüsikud ütlesid, et enne seda polnud midagi, ja usklikud vastasid, et täpselt nii on öeldud ka Piiblis. Aja jooksul positivismi sära tuhmus, sest inimesed ei teadnud, mida teha progressi ja allveelaevade ja aatomipommidega, ja hakkasid kaaluma, ehk on siiski võimalik jõuda mingisuguse transsendentsini. Mõned teadlased aga ütlesid, et teadusuuringud ei välista taevaisa ja kuigi teadus ei suuda esitada ümberlükkamatuid tõendeid jumala olemasolust või mingist kõrgemast tõelisusest, suudab see siiski valmistada ette pinna inimkonna olemusliku küsimuse teaduslikult põhjendatud vastusele, et elu mõte ja jumala vaim on tegelikult üks ja seesama. Filosoofid kaalusid, kas taevaisa ei võiks eksisteerida vähemalt virtuaalselt, aga see on ju iseenesest oksüümoron.

*Virtuaalne
reaalsus*

Üheksateistkümnenda sajandi lõpus ootasid linnainimesed uut sajandit üsna kannatamatult, sest neile tundus, et üheksateistkümnend sajand on visandanud teed, mida mööda inimkond hakkab astuma. Ja tulevikus hakkavad kõik telefoneerima ja sõitma auriku-

tega ja kasutama allmaaraudteed ja liikuvaid treppe, mille käsipuudki liiguvad, ja kütma kvaliteetse söega ja käima vannis koguni üks kord nädalas. Ja elektromagnetiline telegraaf ja traadita telefon kannavad inimeste mõtteid ja igatsusi välgukiirusel läbi ilmaruumi ja see lubab inimkonnal saavutada harmoonia ja elada rahus ja üksmeeles. Suureks sündmuseks kujunes Pariisi maailmanäitus aastal 1900, mis uue sajandi künnisel ülistas tulevikku ja inimkonna arenguteid, ja külastajad sõitsid liikuvatel kõnniteedel ja imetlesid leiutisi ja uudistasid moodsaid kunstisuundi. Ja nad olid veendunud, et kahekümnes sajand ütleb adjöö vaesusele ja rügamisele ja võimalused, mida pakub endas elekter, ületavad isegi need kõige pöörasemad unistused. Ja kõik saavad sotsiaalkindlustuse ja nädal aega palgalist puhkust. Ja inimeste eluolu on mugav ja hügieeniline ja demokraatlik ja isegi naiste elu on demokraatlik ja nad saavad valimisõiguse ja valivad oma poliitilisi esindajaid. Kahekümnendast sajandist loodeti, et see pakub inimkonnale uusi võimalusi ja laseb meil õppida mineviku vigadest. Naised hakkasid valima Soomes aastal 1906 ja Norras aastal 1913 ja Taanis aastal 1916 jne. ja aja edenedes tahtsid nad ka õppida ja teha küpsus-eksameid ja poliitikat ja teadust ja võidelda armee ridades õiglase maailmakorra eest. Enamik mehi polnud naiste nõudmistega täiesti päri ja nad olid seda meelt, et naistel on pigem taipu pereeluks ja kergemateks töödeks koduses majapidamises, aga meestel on kõrgemalt arenenud taipu ühiskonna organiseerimiseks ja abstraktseks mõtlemiseks ja eluks kollektiivis ja seltskondlikuks meelelahutuseks. Ja mõned demokraatlikud riigid sätestasid, et parlamendis peab olema võrdne arv mehi ja naisi, ent mõned naised ütlesid, et see pole demokraatlik, sest naised on ennekõike inimesiksused. Ja pole õiglane, kui nemad peavad ainult sünnitama ja mähkmeid pesema jmt. ja ootama, kuni mees palgaga koju saabub, ja Rootsis, kus sotsiaal-

*Uue sajandi
künnisel*

*Õppida
mineviku
vigadest*

*Naised on
inimesiksused*

*Antibeebipillide
leiutamine*

poliitika oli tugev, oli palju mehi, kes said raha selle eest, et nende naised tööl käisid. Ja paljude uurimuste järgi oli sajandi olulisim sündmus antibeebipillide leiutamine, sest see lubas naistel ühtida siis, kui nad soovisid, kartmata rasedaks jäämist, ja see lubas neil saavutada seksuaalset sõltumatust ja seeläbi ka majanduslikku sõltumatust, sest nad said edukamalt kandideerida igasugustele tähtsatele ametikohtadele, ja nad ei minestanud enam, kui nägid hiirt, sest nad lakkasid järk-järgult allumast meeste naiste kohta loodud stereotüüpidele. Sotsioloogid ütlesid, et traditsiooniline naisemudel on Lääne ühiskonnas pöördumatult kadunud, sest naised, kes olid aastasadu olnud allutatud looduslikule elukorraldusele, astusid antibeebipillide abil lepingulisse elukorraldusse. Ja naiste emantsipatsioon on tegelikult pealesunnitud vabaduse paradoks, sest naistel on üha rohkem vastutusalasid ja kohustusi, ja ka seda, mida varem tajuti suure sotsiaalse saavutuseks ja naiste privileegina, nagu öiste vahetuste keeldu ja emapuhkust jmt., tajuvad naised tänapäeval oma-moodi rõhumisena.

Maailmalõpp

Kahekümnenenda sajandi lõpus ei teatud täpselt, kas uue aastatuhande algust peaks tähistama aastal 2000 või alles aastal 2001. Maailmalõppu ootavatele inimestele oli see oluline, aga suurem osa inimestest maailmalõppu ei uskunud ja neile oli see täiesti kama. Mõned küll ootasid maailmalõppu, aga arvasid, et see saabub täiesti suvalisel päeval. Ja mõned kristlased ütlesid, et nagunii on juba käes aasta 2004, sest Jeesus sündis neli aastat varem, kui on kombeks arvata. Ja juudi kalendri järgi oli juba aasta 5760 ja muhameedlaste kalendri järgi oli alles aasta 1419 ja ka Juliuse kalendri järgi oli vähem kui Gregoriuse kalendri järgi ja sellepärast puhkeski Oktoobrirevolutsioon alles novembris. Ja budistidele oli ka see täiesti kama, sest Buddha kalendri järgi oli aasta 2542 ja budiste huvitas pigem see, kelleks nad

järgmises elus saavad, kas kärnkonnaks või rohepärdikuks vmt. Budismile ja taoismile sigines kahekümnenda sajandi Euroopas palju poolehoidjaid, kes tagusid gongi ja hingasid viirukit ja rääkisid *yinist* ja *yangist* ja kirjutasid müstikaraamatuid ja ütlesid, et maailm on täis mõistatusi, ent ainult näiliselt, sest tegelikult on kõik harmooniline. Ja kui keegi elas läbi midagi mõistatuslikku, siis kirjutas ta sellest raamatu, sest saabunud oli meediaajastu ja kõik tahtsid kirjutada mingigi raamatu. Inimesed kartsid ka maailmalõppu, aga hoopis enam terroristlikke rünnakuid ja elektrooniliste süsteemide rikkeid, mis ajaksid rivist välja televiisorid ja videod ja mikrolaineahjud ja sularahautomaadid ja lennujaamad ja kiirteede teadetetahvlid ja linnade valgusfoorid ja uusehitiste liftid. Atentaatide hulk kasvas kahekümnendal sajandil meeletult, sest nõnda sai kuulutada, et keegi pole millegagi sugugi nõus, ja kõige kuulsamaks sai aastal 1914 Sarajevos Austria troonipärijale korraldatud atentaat, mis vallandas Esimese maailmasõja ja koos sellega ka kahekümnenda sajandi. Elektrooniliste süsteemide riket, mille eest spetsialistid kodanikke hoiatasid, kutsuti MILLENNIUM BUG ja see oleks pidanud juhtuma 31.12.99 keskööl, kui aastaarvuks tuli 01.01.00, sest enamik infotehnoloogilisi rakendusi kasutas kahenumbrilist aastaarvu ja meid ähvardas oht, et elektroonilised süsteemid identifitseerivad aastaarvu 2000 hoopis arvuna 1900, justkui kahekümnendat sajandit ja atentaati Austria troonipärijale poleks iial olnudki.

Yin ja yang

Avarii

Esimese maailmasõja ajal tekkis ka sõjapropaganda, sest sõda oli kõikjal, isegi tagalas, ja et sõda saaks läbi enne jõule, pidid inimesed olema ohvrimeelsed ja katsumustele kindlameelselt vastu astuma. Paljud mehed sõdisid rindel ja nende asemel pidid töötama naised tehastes ja ühistranspordis jm. ja haridusministeeriumid mõtlesid välja plakatid, millega pöör-

*Paljud mehed
sõdisid*